

Válság, következmények és feladatok

Földdobott kő? – Tények és tendenciák a 21. században.

Gazdaságpolitikai kerekasztal, Debreceni Egyetem Közgazdaság- és

Gazdaságtudományi Kar, Debrecen, 2011. április 15.

A Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kara immár ötödik alkalommal ad otthont a gazdaságpolitikai kerekasztalnak. Az idei rendezvényt Muraközy László nyitotta meg. A konferencia előadói az előadásokat követően – Martin József Péter vezette – kerekasztal-beszélgetés során válaszoltak a szélesebb közönség kérdéseire is. A földdobott kő kérdőjel nélkül is kérdést rejt magában. Mi fog történni ezután? Ha a válság utórengéseinek még nincs vége, akkor válságkezelésre van szükség, ha már vége van, akkor le kell vonni a konklúziót, és a hasonló válságok megelőzése érdekében lépéseket kell tenni.

A konferencia első előadója, *Benczes István* Európai gazdasági kormányzás. Kihívások és kérdőjelek címmel tartott előadásában a válság legfőbb okát az erkölcsi kockázat beágyazódásában látja. Minden gazdasági szereplő, beleértve a kormányokat, a bankokat, a befektetőket, sőt a lakosságot is, túl nagy kockázatot vállalt, de a rendszer természetéből következően nem a saját felelősségére. Görögország példája jól mutatja, hova vezet az az út, amikor a – folyamatosan 10 százalék körül mozgó GDP-arányos költségvetési hiány miatti – közel 150 százalékos államadósság ellenére sem következik be tényleges államcsőd. Mert amíg van hitelforrás, addig mindig lehet finanszírozni a kormány egyre növekvő költségeit, egyre magasabb kockázati felárral. Az eurózónába belépő országok kormányai nagy csábítást éreznek arra, hogy eladósodjanak, hiszen a kamatkonvergencia következtében olcsó finanszírozási lehetőséghez jutnak. Így hajlamosak országuk teljesítményétől elszakadva a közjavak magasabb szintjét nyújtani. A bankok hasonlóan nagy kockázatokat, de felelősséget nem vállalva működtek. A lakosság, mivel az árfolyamkockázattal általában nem volt tisztában, hatalmas mennyiségű devizahitelt vett fel. Racionálisan abból indult ki, hogy ha eddig hosszú időn keresztül stabil volt az árfolyam, akkor ezután sem várhatók nagy ingadozások. Ki fizesse meg a számlát? Az adós vagy a teljes lakosság? A megoldás nem kézenfekvő. Ha nem mentik ki Görögországot, akkor az egész eurózóna veszélybe kerülhet, bár valószínűleg a görög kormányzat felelős a kialakult helyzetért. A ki nem mentési záradék értelmében ezt kellene tenni. Fellép az időinkonzisztencia problémája. Rövid távon az eurózóna országainak megéri megszegni ezt a klauzulát, és megsegíteni az „eltévedt bárányt”, hiszen a fertőzés terjedhet. Ezzel azonban olyan üzenetet küldenének a többi hasonló helyzetű gazdaságnak (Írország, Spanyolország, Portugália), hogy nyugodtan lehet eladósodni, úgyis kimentenek. Németország aktív szerepet játszik Görögország kimentésében, lehetőleg úgy, hogy ne ütközzön klauzulába, és kikényszerítse a strukturális reformokat, amelyek a folyamatosan újratermelődő görög költségvetési hiányt csökkenthetnék. Ha a hitelt mindenképpen vissza kell fizetni (nincs nem teljesítés), nincs kimentés, és nem lehet kilépni a monetáris unióból, akkor előállt a tagadás lehetetlen szentháromsága. A helyzet megoldása érdekében valamelyiket lehetővé kellene tenni. Ha megpróbálják megkerülni a ki nem mentési klauzulát, akkor szükség van egy stabilitási alapra, amelyet tagállami befizetésekből fedeznek. Ha nem engedik kilépni a tagállamot, akkor vagy el kell engedni az adósságát, vagy valamilyen más módon kell rendezni. Ha viszont komolyan vesszük a teljesítést és a ki nem mentést, akkor lehetővé kell tenni a Gazdasági és Monetáris Unió elhagyását.

Győrffy Dóra Jogállam és gazdasági válság című előadásában is központi helyen szerepelt az államadósság kérdése, amit az előadó a válság egyik tünetének tekint, s az államadósság megnövekedésének legfőbb okát az intézményrendszerben és ezen belül is a jogrendszerben látja. Győrffy Dóra felhívta a figyelmet arra, hogy meg kell különböztetni a kockázatot a bizonytalanságtól. A kockázat önmagában nem jelent gondot, ha megfelelően kezelik, de a bizonytalanság hosszú távon is visszaveti a gazdasági növekedést, a bizalom magasabb szintje pedig csökkenti a tranzakciós költségeket. Az általános bizalmi szint felfogható az intézményrendszer részeként, illetve nagyon fontos szerepe van annak is, hogy az emberek általában megbíznak-e az intézményrendszerben, illetve a szabályokban. Ha az egyén megbízik a szabályokban, akkor betartja azokat. Ez a többi gazdasági szereplő számára kisebb kockázatot jelent, így hosszú távon is érdemes tervezni mindenkinek, ami az egyén és az egész gazdaság számára is kívánatos cél, hiszen magasabb hosszú távú gazdasági növekedéssel jár. Hiába van bizalom a szabályokban, ha jobban boldogul az, aki szabályszegő, ez másokat is erre buzdít, így csökkentve az általános bizalmat, aminek következtében az emberek egyre inkább csak rövid távon terveznek. A politikusok általában alkalmazkodnak az egyének időhorizontjához, így ebben az esetben a kormány is csak rövid távú célokat tűz maga elé, így a hosszú távon pozitív hatásukat éreztető strukturális reformok elmaradnak, ami miatt megnő az államadósság. A gyenge intézményrendszer miatt a gazdaság az imént említett mechanizmuson keresztül könnyen megfertőződhet. A folyamat öngerjesztő, mert a bizalmatlanság miatt még inkább lerövidülhet a gazdasági szerelők időhorizontja, a válság elmélyülhet.

Muraközy László előadásának címe kérdést fogalmaz meg: Merre tart a modern állam? Az állami újraelosztás mértéke (a GDP arányában) az 1800-as évek végén még a fejlettebb országokban is legfeljebb 10 százalék körül mozgott. Az 1960-as években kezdett erőteljesebben növekedni, és a legtöbb országban a mai napig is egyre nő. Az ezredfordulót követően kicsit lassabban, de még mindig növekvő a trend. Van-e az állami redistribúciónak optimális mértéke, vagy a végtelenségig nőhet? Biztos-e, hogy az optimális „mértet” felé közelítünk? A kormányzati költekezésnek olyan a természete, hogy ha már egyszer bizonyos tételek beépültek a kiadások közé, akkor nagyon nehéz onnan kivenni őket. Ehhez egyre nagyobb kormányzati bevételekre, vagyis jövedelemcentralizációra van szükség. A kiterjedt állam önmagában is hatékonyságvesztéssel jár, és a „válságteszt” igazolta, hogy a kisebb mértékben újraelosztó gazdaságok jobban állták a sarat. Következtetésként levonható, amire a válság is rámutatott, hogy az államadósságot csökkenteni kell. A fejlettebb országokban 60, az elmaradottabbakban 40 százalék alá. Meg lehet becsülni, hogy egyes országokban adott kamatszint és gazdasági növekedés mellett mekkora elsődleges-egyenleg-javulásra van szükség, hogy fenntartható maradjon a rendszer. Görögországban és Írországban ez a javulás segítség nélkül irreálisan magas, szinte elérhetetlen lenne, de Magyarországon is hihetetlen kihívás, és hosszú küzdelem árán lehet a stabilizációt segítő reformokat véghezvinni. Az erős, kiszámítható és fegyelmezett fiskális politikának döntő szerepe van a válságkezelésben.

Király Júlia Válságmegelőzés – új kísérletek című előadásában a monetáris politika oldaláról mutatta be, hogy milyen okok vezettek a válság kirobbanásához, és min kellene változtatni ahhoz, hogy a jövőben hasonló ne fordulhasson elő. Rámutatott arra is, hogy a várakozásoknak kiemelt szerepük van a főbb gazdasági mutatók, főként az infláció alakulásában, így ha az árak elszabadulnak, egyre nagyobb inflációt várnak az emberek, és ez önbeteljesítő jóslatként hat, ezért be is következik. Árstabilitás és árfolyam-stabilitás nélkül nincs fenntartható növekedés. Az árstabilitásnak és a pénzügyi stabilitásnak egyszerre kell megvalósulnia. Újra kell értelmezni az állam szerepét a rendszerszintű szabályozások kérdésében. A devizahitelezés tipikus makroprudenciális kérdésnek tekinthető. Az előadó egy ökológiai területről vett példával próbálta megvilágítani, milyen fontos szerepe van

a rendszerszemléletnek. A Rába magyarországi szakaszán habzott a folyó. A magyar fél feltételezte, hogy az osztrákok egy bizonyos szennyezőanyag-kibocsátásból túllépték a megengedett értéket, de a vizsgálatok bebizonyították, hogy nem történt szabálysértés. A probléma megszüntetéséhez a szakemberek *közösen* kiderítették, hogy a szennyezőanyag más anyagokkal kölcsönhatásba lépett, és emiatt az adott anyag kibocsátásának határértékét tovább kell csökkenteni. Hasonló a helyzet a devizahitelekseknél is. A válságot itt sem a lakosság alacsony szintű pénzügyi kultúrája, a bankok erkölcstelen profitéhsége vagy az állam felelőtlen költekezése idézte elő. Minden szereplő a rá vonatkozó a szabályokat betartva, racionálisan cselekedett, csak hiányzott az együttes szabályozás. A különböző pénzügyi rendszerek nem egymástól függetlenül működnek, és gyakran figyelmen kívül marad, hogy ha az egyik rendszerben változtatnak valamit, az a másik rendszerre is hatással van. Azt gondoltuk a válság előtt, hogy az államnak nincs feladata e téren, pedig más szereplő nem képes azonosítani és kezelni a rendszerszintű kockázatokat. A megfelelően rugalmas szabályozás elengedhetetlen, ugyanis a durva beavatkozások más rendszerekre is erősebben hathatnak. A devizahitelezés betiltása az előadó szerint nem jelenthet megoldást, mivel egy fedőt helyez a rendszerre, amely 4-5 százalékponttal visszafogná a gazdasági növekedést is. Rugalmas, minden szempontot figyelembe vevő szabályozásra van szükség. A szabályozásnak egyértelműnek és átláthatónak kell lenni, ellenkező esetben a beruházói és befektetői döntéseket megbénítja. Óvatosabb gazdaságpolitika mérsékelhette volna a prociklikusságot, és ebben az államnak, illetve az országoknak közösen együttműködve kellett volna közreműködniük. A szociális politika érvényesítése, a kilakoltatási moratórium fenntartása akadályozta a bankokat abban, hogy megtisztuljon a portfóliójuk a rossz hitelektől. Összességében elmondható tehát, hogy a stabil és kiszámítható gazdaságpolitika alacsonyabb kockázati felárral jár.

Török Ádám figyelme Az adósságválságok megelőzésének intézményi feltételei című előadásában főként három területre, a nemzetközi pénzügyekre, a jog és közgazdaságtanra, valamint a játékelméletre irányult. A hangsúly azon van, hogy az állam által kötött szerződés más államokkal szemben nem kikényszeríthető, mert nem teljes, egy államot nem lehet elárverezni, ezért nem merülhet fel garanciális kérdés. Ezt a hitelezők is nagyon jól tudják. A jogérvényesítést fenyegetéssel lehet elérni, amihez viszont már valamilyen szintű együttműködésre van szükség, ugyanis ha nem értik a fenyegetést, akkor nem is lehet kikényszerítő ereje sem. Az elrettentés akkor lehet hatásos, ha az állam pontosan tudja, hogy mit veszít akkor, ha nem tartja be az ígéreteit. A válsághelyzet megköveteli, hogy definiáljuk az adósságválságot és az államcsődöt. Adósságválságon eddig azt értettük, ha az állam fizetéseképtelen, de az új értelmezésben azt a helyzetet is annak kell érteni, ha az államkötvények kockázati felára egy előre megadott kritikus szint fölé emelkedik, hiszen hitelt szinte mindig lehet felvenni, csak egyre kedvezőtlenebb feltételekkel. Az előadó szerint az államcsődnél nem jobb, ha egy országot csak meglehetősen drágán hajlandók finanszírozni. A nemzetközi hitelminősítőket szubjektív elemek is befolyásolják, ezért az objektív mutatók mellett a kommunikációra is oda kell figyelni. Az adósságválság kialakulásának lehetnek belső és külső okai. Belföldi ok lehet a növekedési potenciál gyengülése, a tőke költségek megingása, a politika függetlenségébe vetett bizalom megingása vagy a fizikai és szellemi tőke kiáramlása. Külföldi tényezők is előidézhetik az adósságválságot, például romlik a befektetői klíma, vagy nő a fertőzés kockázata. Magyarország az implicit rés (ekkora elsődlegesegyenleg-növekedésre van szükség az államadósság stabilizálásához) alapján kedvező képet mutat 2011 elején a többi országhoz képest, viszont az államadósság a régió országaihoz viszonyítva kiugróan magas. A piacok nemcsak az objektív mutatókat veszik figyelembe, hanem a reputáció és a hitelesség is nagy súllyal esik latba. A piacok szempontjából fontos, hogy a politikai ciklusok és a fiskális fenntarthatóság között milyen a kapcsolat, azaz választási években mennyire ugrik meg a költségvetési hiány.

Magyarországon sajnos igen szoros pozitív irányú kapcsolat van a fent említett mutatók között, ami a piaci megítélésre kedvezőtlenül hat. Ez is közrejátszott abban, hogy 2011 januárjában Magyarország kockázati felárak alapján bekerült a 10 legkockázatosabb ország közé. Az előadó szerint a legfontosabb ezen a területen a fiskális fegyelem meghonosítása, a kiadásoknak szabálykövető költségvetési politikával egy „fiskális horgonyhoz” láncolása, és ami még ennél is fontosabb: ennek megmutatása a külföld számára is.

Az előadássorozatot *Tóth István György* zárta, aki a társadalomszerkezet szempontjából vette górcső alá a válságot Gazdaságpolitika és társadalomszerkezet című előadásában. A jövedelem-újraelosztásra vonatkozó preferenciák vizsgálatának akkor van értelme, ha a választók megértik azt, hogy a közjószág „nem égből lehulló manna”. Mivel a választópolgárok a preferenciáik alapján szavaznak, az újraelosztás mértéke a mediánszavazó preferenciáihoz igazodik. Így, ha a közösségi választások elméletéből indulunk ki, szoros pozitív korrelációnak kellene lennie a jövedelemcentralizáció és aközött, hogy az állampolgárok mekkora újraelosztást szeretnének. Ha egy adott országban nagy a jövedelemegyenlőtlenség (a medián lényegesen alacsonyabb, mint az átlag), akkor ott kisebb állami újraelosztást akarnak. Nem biztos azonban, hogy az egyén reálisan fel tudja mérni relatív helyzetét, de ha úgy érzékeli, hogy az átlagosnál kisebb a jövedelme, akkor magasabb újraelosztásra fog voksolni (persze tévedhet is). A végeredmény sokszor eltér a mediánszavazó akarától, ugyanis nehéz követni azt a transzmissziós folyamatot, amelynek során a redisztribúciós attitűdök gazdaságpolitikává válnak. Végso soron tehát a mediánszavazó határozza meg az újraelosztás mértékét, de milyen tényezők befolyásolják őt? A kutató szerint kiemelt szerepe van olyan pszichológiai tényezőknek, mint a percepció, az értékek és az attitűd. *Tóth István György* kutatásai során arra az eredményre jutott, hogy Magyarországon az egyik legnagyobb az újraelosztás iránti kereslet az EU országai közül (csak Cipruson és Görögországban nagyobb). Az előadó elmondta, hogy kutatásai során azt találta, hogy a redisztributív preferencia indexe (RPI) és a tényleges újraelosztás között pozitív irányú kapcsolat van, és Magyarországon még nagyobb elosztást szeretnének, mint amekkora van. Az index erősebben függ az eloszlás aljának (szegénység) egyenlőtlenségétől, mint az eloszlás tetejének (gazdagság) egyenlőtlenségétől. Megtudhattuk azt is, hogy a magyar társadalom idősebb, kisebb háztartásokban él, és iskolázottabb, mint 20 éve, és ugyanebben az időszakban az idősebbek, a kisebb háztartások és a magasabb iskolázottságúak helyzete javult. A foglalkoztatottsági polarizáció és az etnikai elkülönülés is választóvonalat húz a társadalmi csoportok közé, ami növeli a közjavak iránti keresletet. Magyarországon a kapitalizmus elfogadottsága jelentősen csökkent.

Az előadássorozatot vita követte, amelyben főként az aktualitások kerültek előtérbe. Először arról a kérdéstről mondták el a véleményüket az előadók, hogy miért viselte meg jobban az EU-t a válság, mint az Egyesült Államokat, annak ellenére, hogy az egész a tengerentúlról indult. Az EU sok ponton gyengébb, mint az Egyesült Államok, sokkal heterogénebb, nehéz összehangoltan fellépni, sok országban az önálló monetáris politika eszköze sem áll rendelkezésre, és nagyon sok az eltérő érdek. Az Egyesült Államok számos területen jobban teljesít, a technológiai fejlődés és az innováció magasabb gazdasági növekedést indukálhat, és a közösségi szerepvállalás is erősebb.

Török Ádám szerint Európában még tart a válság, csak már valamelyest jobb a helyzet, mint három éve. A folyamatos resztriktív politika nem feltétlenül jó válasz az adósságváltságra, Dél-Európában új iparosítási folyamatokat kellene elindítani. Írország felemelkedése és térdre esése intő példa lehetett az egész EU számára. Ott a lakásárak nagyon gyorsan nőttek, tíz évig negatív volt a reálkamat, az építőszektor gyorsan fejlődött, ezért az állam is nagyobb bevételekkel számolt, amit nem lett volna szabad, hiszen ez a bevétel erősen függött a konjunktúrától. Az államadósság 25 százalékról 80 százalék fölé emelkedett, ami miatt az ország tökevonzó képessége és a külkereskedelmi mérlege is nagymértékben

romlott. Az ír intézményeket a dinamizmus jobbnak tüntette fel, mint amilyenek voltak, a látszatot még javította, hogy a rossz értékpapírokat folyamatosan átcsomagolták. Szlovákia a konvergenciakritériumok teljesítésével be tudta vezetni az eurót, így sikerült átvészelnie a válságot, bár rövid távon voltak kellemetlenségei. A válság kezdetéig azt gondoltuk, hogy az euró biztonságos, de már a kételkedés jeleivel is találkozhatunk.

A hozzászólók egyhangúan egyetértettek abban, hogy olyan országok vannak az eurózónán belül, amelyek stabilitásuk alapján nem vezethették volna be a közös pénzt. Van, ahol a közös valuta volt minden gond okozója. Görögországot például az euró készítette „fiskális alkoholizmusra”, az olcsó finanszírozás miatt eladósodott. Kérdés, hogy mennyire érdemes sietni az euró magyarországi bevezetésével. Ha arra törekszünk, hogy teljesítsük a kritériumokat, akkor van fegyverező erő, és az adósságválság elkerülése érdekében fontos a szigor. A hitelesség eurót jelentene, az euró pedig hitelességet, ami az ország nemzetközi megítélésében és a kockázati felárakban is tükröződne. Látszólag a közös valuta bevezetésével elveszítjük a monetáris politika eszköztrendszerét, de Benczes István rámutatott arra, hogy így is meg van kötve a keze a magyar monetáris politikának.

Ezután a téma a magyar gazdaságpolitika felé kanyarodott, ahol a hozzászólók az átláthatóság hiányát látták a legégetőbb problémának, ami aláássa a fenntarthatóságot. A Széll Kálmán-terv kapcsán sok konkrétumot nem tudtunk meg, Török Ádám szerint pozitívum, hogy az adósságvészély elhárítását is zászlajára tűzi, ugyanakkor Muraközy László szerint a Széll Kálmán-tervvel kapcsolatban megfogalmazott két-három gazdaságpolitikai cél egymással teljesen inkonzisztens, de egyelőre szakmailag nem értékelhető, mert hiányoznak a részletes hatástanulmányok. Tóth István György szerint a tervben nem fedezhető fel a tartós növekedés záloga, például az oktatás és az egészségügy területén nem a társadalom egészének érdekeit szem előtt tartó, hanem a rendszerben lévők kényelmét szolgáló érdekeket érvényesítenek.

Az utolsó kérdéscsoport a hallgatóság soraiból érkezett. Felvetődött, hogy a globalizáció ellensúlyaként az előadók hogyan látják a lokális gazdaságok jövőjét. A lokális gazdaságokban a méretgazdaságosság miatt alacsonyabb a termelékenység, ami alacsonyabb életszínvonallal jár, így jövedelemegyenlőtlenségekhez vezet, ennek ellenére bizonyos kevésbé fejlett régiókban, ha kellően differenciált a termék, lehet létjogosultsága a helyi gazdaság önállóságának. Konklúzióként azt vonhatjuk le, hogy Magyarországon a legnagyobb probléma jelenleg a magas államadósság.

Nádasi Levente